

серйозної драматичної продукції – історичної, соціальної і політичної драми та соціальної комедії. В умовах нестерпного гніту й утисків саме театрові корифеїв судилося у кращих своїх сценічних полотнах сягнути світової височини, відігравши при цьому першорядну роль у процесі формування та розвитку національної свідомості і ставши справжнім і вагомим консолідуючим чинником нації.

Г. Ф. Семенюк

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.17721/2520-6346.60.11-20>

В. П. Атаманчук, д-р філол. наук, доц.,
старш. наук. співроб., Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, Київ
e-mail: victoriaatamanchuk@gmail.com

ТРАДИЦІЇ І. КАРПЕНКА-КАРОГО У ДРАМАТУРГІЇ М. КУЛІША: ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Окреслено співвідношення понять "традиції" та "новаторство", простежено їхню роль і значення в контексті вивчення літературних явищ різних історичних періодів. Об'єктом аналізу є творчість І. Карпенка-Карого та М. Куліша. Досліджено літературознавчу рецепцію традицій корифея українського театру у п'єсах драматурга-модерніста. Проаналізовано способи реалізації та трансформації цих художніх традицій у творчості М. Куліша, що простежуються на різних рівнях: стильовому, жанровому, сюжетному тощо. Увагу приділено висвітленню тих параметрів художнього новаторства, які були частково втілені у творах І. Карпенка-Карого та набули подальшого художнього оформлення і розвитку у п'єсах М. Куліша.

***Ключові слова:** традиції, новаторство, естетична категорія, жанр, драма, п'єса, персонаж.*

Розгляд будь-яких явищ літературного процесу супроводжується визначенням координат контексту, а також прокресленням тих художньо-сміслових векторів, які, з одного боку, посприяли утворенню необхідного мистецького простору зі сформованими

параметрами художніх форм, придатних для наступних трансформацій, а з іншого – стали основою для кристалізації тих ідейно-художніх парадигм, які з імовірністю розвиватимуться на наступних етапах літературного становлення. З цих позицій багатовимірною творчістю М. Куліша пов'язана як із класичною драмою, так і з українською (особливо діаспорною) драмою 40–50-х років.

І. Карпенко-Карий є одним із корифеїв українського театру, які сформували та художньо втілили мистецькі засади реалістично-побутової драматургії, що визначили новий ступінь художньої еволюції вітчизняного театру. Найяскравіший драматург ХХ ст. М. Куліш синтезував значущі художні досягнення видатних попередників: він органічно поєднав здобутки багатьох напрямів (реалізму, символізму, експресіонізму, "театру абсурду"), створивши оригінальну, естетично і художньо довершену стильову систему. У драматичних творах М. Куліша перетин багатоманітних смислових та художніх площин, рівночасно як і взаємодія різних дискурсів із залученням досягнень світового мистецтва, філософії, поєднується з міцним опертям на традиції національної драматургії.

Українські літературознавці, які повсякчас досліджують різні грані драматургічного новаторства М. Куліша, простежують різномірні зв'язки його творчості з драматургічними канонами корифеїв українського театру. Дослідники приділяють увагу виокремленню тих параметрів драматургічної техніки та естетичних принципів, утілених у творах драматурга, які співвідносяться з мистецькими досягненнями його видатних попередників, зокрема І. Карпенка-Карого. Зазвичай науковці виявляють окремі подібності на рівні художньо-смислових доміант та драматургічних прийомів. Досліджуючи зв'язки класичної і модерної драми, науковці найперше звертають увагу на п'єсу М. Куліша під назвою "97", яка спричинила значний резонанс в українському театрі 20-х років ХХ ст. та викликала літературознавчі дискусії про співвідношення традицій та новаторства. Художня вправність у зображенні побуту, увага до деталей, майстерне змалювання образів у трагічних ситуаціях у п'єсі "97" дає підстави дослідникам визначати реалістичну

спрямованість твору. Літературознавці представляють різні інтерпретації в оцінюванні естетики реалізму в п'єсі драматурга. Наприклад, Ю. Лавріненко вважає: "Українська традиція для Куліша часів його "97" і "Комун в степах" не сягала далі Тобілевича" [5, с. 634]. Натомість І. Дніпровський спостерігає у творі процес трансформації і на рівні форми, і на рівні змісту. Дослідник стверджує: "Але автор використав для своєї п'єси всі драматичні досягнення старої драматургії і вміло і правдиво спаяв це все в одну монументальну цілість" [2, с. 336]. Говорячи про формування цілісності на основі апробованих у класичній драмі елементів, про визначення специфічних взаємозв'язків між ними, яке здійснює М. Куліш, дослідник акцентує увагу на творенні цілком нового художнього явища. Більшість літературознавців обґрунтовано вказує на процес переосмислення М. Кулішем реалістичних традицій, формування нової ідейно-естетичної парадигми на основі оригінального перетворення досягнень класичної драматургії. Наприклад, Наталія Кузякіна слушно зауважує: "Водночас розмови про консерватизм естетичної форми "97" ігнорували процес відживлення, оновлення старих форм, в якому відкидалися справді старі елементи або набували – в загальному контексті – іншого звучання" [4, с. 27]. С. Гречанюк висловлює подібні думки про закономірності співвідношень між змістом і формою, про кореляції між усталеними правилами побудови драматичного твору та новими світоглядними засадами у знаковій п'єсі українського драматурга. Дослідник стверджує: "Ще не знаючи як слід законів "ремесла", він узяв стару форму традиційно-побутового театру й виповнив її новим змістом, новим пафосом" [1, с. 158]. В осмисленні способів та засобів реалізації принципів естетики І. Карпенка-Карого у згаданій п'єсі українського драматурга-модерніста важливим аспектом виявляється фокусування на відтворенні окремих комічних сцен, несподіваних перипетій, які органічно включаються у магістральний розвиток драматичної дії, своєрідності мотивування вчинків персонажів, що визначається певними ідеологічними настановами тощо.

Модифікації традицій українського театру у п'єсі М. Куліша на рівні стильових, змістових та формальних показників,

з позицій своєрідності художнього відображення спостерігає І. Михайлин. Літературознавець відзначає: "<...> аналітико-реалістичний стиль у його трагедіях "97" і "Комуна в степах" має виразну соціально-побутову домінанту" [7, с. 22]. Проте М. Кудрявцев обґрунтовано послаблює акцент на сфері побутового, перемішуючи його у сферу формально-стильових пошуків драматурга, які виявляються в органічних стильових вкрапленнях у вигляді елементів експресіонізму, театру абсурду тощо. Дослідник зауважує: "Далекою була п'єса і від традиційної психологічної побутової драми, зокрема своїм тяжінням до європейського модерну" [3, с. 11]. Вказані літературознавцем художні нововведення у творі М. Куліша переконливо засвідчують процес абсорбування ключових засад поетики класичної драми, що постають у вигляді певних фрагментів у істотно розширених кордонах нової драми.

Жанрова своєрідність п'єси "97" дає можливість виявити певні подібності із драматургією попереднього етапу з позицій категорії жанру. У цій п'єсі Наталія Кузякіна [4] спостерігає продовження традицій української класичної драми на рівні окремих жанрових констант, що, на її думку, мають мелодраматичне втілення. До тих ознак, які споріднюють згадану п'єсу з мелодрамами М. Кропивницького, М. Старицького, І. Карпенка-Карого, дослідниця зараховує: реалістичне зображення соціального становища, відтворення глибоких страждань персонажів, виразність характерів, викривальний показ потворних явищ, поєднання драматичних і комічних ситуацій тощо. Наталія Кузякіна розглядає п'єсу "97" як твір, у якому найбільш чітко простежуються зв'язки із класичною драмою, вказуючи на те, що драматург окреслив оптимальний шлях подальшого розвитку драматургії реалістичного спрямування.

Традиції І. Карпенка-Карого у названій п'єсі М. Куліша, за словами Г. Семенюка, простежуються на рівні тематики, образної системи, художньої форми [9]. Йдеться, зокрема, про звернення драматурга до проблеми розшарування селян та їхнього непримиренного протистояння, певну лінійність сюжету, реалістичність зображення у п'єсі тощо. Побутовий реалізм, який значною мірою асоціюється зі здобутками

класичної драматургії, спостерігає Л. Танюк [10] у творах "сільської трилогії" М. Куліша, до якої входить п'єса "97". Підкреслюючи зв'язок із класичною спадщиною у царині драми, Г. Семенюк обґрунтовано вказує на жанрове новаторство письменника у творі "97", що виявилось у посиленні трагічного пафосу при висвітленні проблем соціального характеру та відповідному послабленні мелодраматичного звучання, яке було характерне для драми XIX ст. Літературознавець підкреслює художню органічність, з якою письменник переосмислював напрацювання драматургів-попередників. Драматург використовує прийоми та засоби, що властиві традиційній драмі, проте він істотно видозмінює і самі прийоми, і художній контекст їхнього застосування, поєднуючи із відображенням глобальних для свого часу проблем шляхом розкриття глибинних механізмів їхнього формування, що надає п'єсі особливої самотності.

Л. Танюк [10], А. Шухорова [12] та інші науковці простежують паралелі між п'єсами "Мина Мазайло" М. Куліша та "Мартин Боруля" І. Карпенка-Карого, відшуковуючи першовитоки сюжету про безглузді намагання персонажа змінити соціальний статус у п'єсі Ж. Б. Мольєра "Міщанин-шляхтич". Водночас у творах "Мина Мазайло", "Отак загинув Гуска" Л. Танюк простежує вплив традицій української побутової комедії. Отже, науковець фокусує увагу насамперед на окремих сюжетно-композиційних формулах, які переосмислив драматург у відповідності до реалій і викликів своєї доби та власного світобачення, а також на модифікованому відтворенні певних жанрових ознак традиційної комедії, що охоплюють своєрідність малювання побуту, особливості естетики комічного тощо.

Значна частина літературознавців зосереджується на вивченні рецепції тих теоретичних принципів, які визначив та художньо реалізував у драматургії І. Карпенко-Карий. Дослідники виявляють способи модифікації естетичних засад класичної драматургії у творчості митців початку XX ст., з-поміж яких чільне місце належить М. Кулішу. Так, С. Хороб [11] розглядає творчість М. Старицького, М. Кропивницького, І. Карпенка-Карого, Б. Грінченка та ін. як творчість предтеч, що визначали певні орієнтири для розвитку української

експресіоністської драми початку ХХ ст. У контексті експресіоністської драми дослідник розглядає твори М. Куліша "Народний Малахій", "Патетична соната", "Маклена Граса". Психологізм, що був важливою ознакою реалістичного зображення, за спостереженнями літературознавця, став основою для значною мірою експериментальних занурень у внутрішній світ персонажів у вигляді інтуїтивних, ірреальних осягнень, характерних для експресіоністського світобачення.

Творчість І. Карпенка-Карого як джерело акумулювання тих ідей та художніх прийомів, які згодом реалізуються у "новій драмі", розглядає Наталія Малютіна [6]. Одним із важливих показників модерного мислення корифея українського театру дослідниця вважає появу нового типу зображення у його творах, оскільки до показу зовнішніх подій додається зображення виміру свідомості персонажів. Тому екстраполяцію подібних ідей найперше можна простежити у драматургії М. Куліша, у якого поняття свідомості персонажа набуває особливого статусу завдяки тому, що у багатьох творах письменника свідомість стає простором (будь-якого) зображення.

Цікаві висновки про взаємодію художніх систем І. Карпенка-Карого та М. Куліша робить молодий вчений К. Поліщук [8], посилаючись на спостереження Г. Клочека, Наталії Малютіної та інших дослідників, які визначають творчість І. Карпенка-Карого як проміжну ланку між "старою" та "ноюю" драмою. Спираючись на твердження Г. Клочека та Наталії Малютіної, які спостерігають спрямованість творчості І. Карпенка-Карого до модерністської естетики, К. Поліщук визначає ті риси драматургії письменника, які засвідчують наближення драматурга до модерністичних способів осягнення художніх проблем, а саме: звернення до жанру трагікомедії, застосування засобів психологізації зображуваного на різних структурних рівнях твору тощо. Дослідник розглядає драматургію І. Карпенка-Карого як "перехідне явище" [8] на шляху до творення "нової драми", реалізованої у творчості драматургів початку ХХ ст., зокрема у творчості М. Куліша.

З огляду на все сказане можна зробити такі висновки. Традиції І. Карпенка-Карого у драматургії М. Куліша

простежуються в різних аспектах. Насамперед як вершинні здобутки, що стали основою для подальшого розвитку, поглиблення та трансформації ідейно-художніх осягнень української драматургії початку ХХ ст. Вектор розвитку, сформований І. Карпенко-Карим, визначив вихідні позиції для реалізації перших драматургічних спроб М. Куліша та окремі естетичні параметри багатомірної драматургії письменника. М. Куліш переосмислює драматургічні прийоми, художні напрацювання свого видатного попередника у відповідності до тих концептуальних завдань, які поставали перед ним як перед творцем модерністської драми у нових історичних умовах.

Водночас традиції корифея українського театру, модифіковані до умов ХХ ст., простежуються у творчості М. Куліша на багатьох рівнях, а саме: стильовому (що виявляється у використанні естетики реалізму, вершинним втіленням якої стали п'єси І. Карпенка-Карого; естетики експресіонізму, основи розвитку якої були закладені у творчості драматургів ХІХ ст.), жанровому (що реалізується у зверненні до жанрів класичної драматургії – комедії, трагікомедії, мелодрами – з подальшим переосмисленням головних атрибутів вказаних жанрів у відповідності до модерністського світобачення), сюжетному (що втілюється у застосуванні подібних за окремими параметрами сюжетних каркасів) тощо. Кореляції окремих елементів поезики драматургії М. Куліша та І. Карпенка-Карого виявляються у своєрідності застосуванні категорії комічного, особливостях співвідношень категорій драматичного, комічного і трагічного. У площині моделювання окремих образів персонажів, художнього втілення визначених проблем, переважно гостро соціального характеру, М. Куліш продовжує традиції драматурга-попередника шляхом їхнього глибокого переосмислення та подальшого розвитку.

Художні досягнення драматурга ХІХ ст. сформували необхідне підґрунтя для потужного розвитку української драми ХХ ст. у координатах модерністської естетики. Новаторським явищем у драмах І. Карпенка-Карого виявилось своєрідне паралельне зображення, що охоплювало відтворення зовнішніх подій та їхнє відображення у свідомості персонажів. Якщо

у творах корифея свідомість персонажа поставала у вигляді явища, яке доповнювало художню реальність, то у п'єсах М. Куліша сфера зображення свідомості персонажа стала домінуючою, що створило багатовимірні художні ефекти.

Осмилення проблеми традицій і новаторства у драматургії створює передумови для виявлення глибинних першооснов, зв'язків, їхніх подальших видозмін чи перетворень насамперед на світоглядному рівні, що сприяє творенню панорамної картини розвитку як творчості окремих драматургів, так і етапів розвитку української драматургії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гречанюк С. Сучасник поколінь прийдешніх (Микола Куліш). *Гречанюк С. На тлі ХХ століття*. Київ: Радянський письменник, 1990. С. 139–186.
2. Дніпровський І. Микола Куліш, 97, Державне видавництво України, 1925. *Червоний шлях*. 1925. № 6–7. С. 335–336.
3. Кудрявцев М. Микола Куліш: сторінки життя і творчості. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2002. 108 с.
4. Кузякіна Н. П'єси Миколи Куліша. Київ: Радянський письменник, 1970. 456 с.
5. Лавріненко Ю. Микола Куліш. *Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: у 3 кн.* Київ: Рось, 1994. Кн. 1. С. 623–636.
6. Малютіна Н. Українська драматургія кінця ХІХ – початку ХХ ст.: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2010. 256 с.
7. Михайлин І. Жанр трагедії в українській радянській драматургії (питання історії і теорії). Харків: Вища школа. Видавництво при Харківському університеті, 1989. 152 с.
8. Поліщук К. Поняття "Нової драми". Драматургія Івана Тобілевича (Карпенка-Карого) як перехідне явище (літературознавчий дискурс). *Молодий вчений: науковий журнал*. 2015, № 5, Ч. 2. С. 172–174.
9. Семенюк Г. Українська драматургія 20-х років. Нове осмилення драматургічних явищ одного з найбагатших і непростих етапів в історії національної літератури і культури: посібник для вчителя. Київ: РВЦ: Проза, 1993. 204 с.
10. Танюк Л. Драма Миколи Куліша. *Куліш М. Твори: у 2 т.* Київ: Дніпро, 1990. Т. 1. С. 3–35.
11. Хороб С. Українська модерна драма кінця ХІХ – початку ХХ століття (Неоромантизм, символізм, експресіонізм). Івано-Франківськ: Плай, 2002. 416 с.
12. Шухорова А. Традиція Мольєра в українській літературі: ("Мартин Боруля" І. Карпенка-Карого та "Мина Мазайло" М. Куліша). *Зарубіжна література*. 2001. № 43. С. 11.

REFERENCES

1. Hrechaniuk S. Suchasnyk pokolin pryideshnikh (Mykola Kulish). *Hrechaniuk S. Na tli XX stolittia*. Kyiv: Radianskyi pysmennyk, 1990. S. 139–186.
2. Dniprovskiy I. Mykola Kulish, 97, Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1925. *Chervonyi shliakh*. 1925. № 6–7. S. 335–336.
3. Kudriavtsev M. Mykola Kulish: storinky zhyttia i tvorchosti. Kamianets-Podilskyi: Oiium, 2002. 108 s.
4. Kuziakina N. Piesy Mykoly Kulisha. Kyiv: Radianskyi pysmennyk, 1970. 456 s.
5. Lavrinenko Yu. Mykola Kulish. *Ukrainske slovo. Khrestomatiia ukrainskoi literatury ta literaturnoi krytyky XX st.: u 3 kn.* Kyiv: Ros, 1994. Kn.1. S. 623–636.
6. Maliutina N. Ukrainska dramaturhiia kintsia XIX – pochatku XX st.: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Akademvydav, 2010. 256 s.
7. Mykhailyn I. Zhanr trahedii v ukrainskii radianskii dramaturhii (pytannia istorii i teorii). Kh.: Vyshcha shkola. Vydavnytstvo pry Kharkivskomu. Universyteti, 1989. 152 s.
8. Polishchuk K. Poniattia "Novoi dramy". Dramaturhiia Ivana Tobilevycha (Karpenka-Karoho) yak perekhidne yavyshe (literaturoznavchyi dyskurs). *Molodyi vchenyi: naukovyi zhurnal*. 2015, № 5, Ch. 2. S. 172–174.
9. Semeniuk H. Ukrainska dramaturhiia 20-kh rokiv. Nove osmyslennia dramaturhichnykh yavyshech odnogo z naibahatshykh i neprostrykh etapiv v istorii natsionalnoi literatury i kultury: posibnyk dlia vchytelia. Kyiv: RVTs: Proza, 1993. 204 s.
10. Taniuk L. Drama Mykoly Kulisha. *Kulish M. Tvory: u 2 t.* Kyiv: Dnipro, 1990. T. 1. S. 3–35.
11. Khorob S. Ukrainska moderna drama kintsia XIX – pochatku XX stolittia (Neoromantyzm, symbolizm, ekspresionizm). Ivano-Frankivsk: Plai, 2002. 416 s.
12. Shukhorova A. Tradytiia Moliera v ukrainskii literaturi: ("Martyn Borulia" I. Karpenka-Karoho ta "Myna Mazailo" M. Kulisha). *Zarubizhna literatura*. 2001. № 43. S. 11.

Стаття надійшла до редакції 17.12.20

V. P. Atamanchuk, Dr Hab., Associate Prof.,
National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv
e-mail: victoriaatamanchuk@gmail.com

TRADITIONS OF I. KARPENKO-KARYI IN M. KULISH' DRAMA: LITERARY ASPECT

One of the brightest playwrights of the twentieth century, M. Kulish has synthesized significant artistic achievements of his outstanding predecessors. The Ukrainian playwright has organically combined the achievements of many artistic trends (realism, symbolism, expressionism, "theatre of the absurd"), creating an original, aesthetically and artistically perfect, stylistic system. In dramatic works by M. Kulish, the intersection of diverse semantic and artistic planes, as well as the

interaction of different discourses with the involvement of the achievements of world art and philosophy, is combined with a strong reliance on the traditions of national drama. The traditions of I. Karpenko-Karyi in the drama by M. Kulish can be traced in various aspects. First of all, as the top achievements that became the basis for further development, deepening and the transformation of ideological and artistic achievements of Ukrainian drama of the early twentieth century. The vector of development, which was formed by I. Karpenko-Karyi, determined the initial positions for the realization of the first dramatic attempts of M. Kulish and some aesthetic parameters of the dramatic techniques, artistic achievements of his outstanding predecessor in accordance with the conceptual tasks that faced him as a creator of modern drama under the new historic conditions. At the same time, the traditions of the Ukrainian Coryphées theatre, modified to the circumstances and challenges of the twentieth century can be traced in the literary works by M. Kulish on different levels: stylistic (that is manifested in the use of realism aesthetics, with its topmost embodiment in plays by I. Karpenko-Karyi; expressionism aesthetics, with its basics of development in the literary works of the XIX century playwrights); genre (which is realized in the appeal to the genres of classical drama – comedy, tragicomedy, melodrama – with its further rethinking of the these main genres attributes in accordance with the modernist worldview); plot (which is displayed in the use of similar in some parameters plot frameworks), etc.

Keywords: traditions, innovations, aesthetic category, genre, drama, a play, a personage.

УДК [792(477):314.151.3]:001.891"18"

DOI <https://doi.org/10.17721/2520-6346.60.20-35>

Г. О. Бандура, канд. філол. наук, доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
e-mail: yuriy0901@i.ua

ДІЯЛЬНІСТЬ ТЕАТРУ КОРИФЕЇВ В ЕМІГРАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Здійснено аналіз публікації еміграційних видань, присвячених діяльності театру корифеїв. Констатується, що театр ще з часів перших українських переселенців ("піонерської доби") посідав вагоме місце в житті емігрантів. Відзначається, що вивчення феномену театру корифеїв було неодмінною складовою освіти, а дослідження його ставало предметом наукових студій, зокрема Д. Антоновича, І. Мірчука, М. Семчишина, С. Чорнія, В. Яніва. Встановлено, що в цих працях діяльність театру корифеїв розглядається не лише як визначне